SOSIOLOGI I DAG, ÅRGANG 35, NR. 3/2005 31-49

Håp for klasseanalysen?[1]

Knud Knudsen
knud.knudsen@uis.no

Abstract

One generation ago, class analysis was at the core of the discipline. Today, the concept is more seldom in use, and only in a small proportion of empirical analyses is class regarded as a critical explanatory variable. In a world of a growing gap between rich and poor and increasing reproduction of inequality, it is problematic that sociologists apparently lack relevant tools for grasping important mechanisms and processes. In this article three alternative responses to the present situation are discussed: Class as before (nearly), class as rent seeking, and classes as occupations. The presentation is illustrated by recent works of Stefan Svallfors, Aage B. Sørensen and David Grusky/Kim Weeden. The discussion is followed by a first, preliminary empirical evaluation, where conventional (nominal and graded) approaches are compared to an occupation-class version on a detailed level. Findings, based on data from the European Social Survey (ESS) suggest that the Grusky/Wedeen results are robust. Further empirical analyses are clearly needed, especially with alternative conceptualisations of detailed classes linked to the site of production or occupations. In the final part, possible collective efforts to improve the basis for class analysis within the Norwegian setting are discussed.

Key words: Class analysis, Occupation based classes, Site of production based classes, Conventional class analysis, Alternative class analysis

Problemet

Karl Marx' opprinnelige mål med klassebegrepet var å forklare ulikhet, sosiale bevegelser, konflikter og prosesser – kort sagt å utmeisle en teori om sam-

funnets historiske utvikling. Hans idéer ble grunnleggende samfunnsvitenskapelig tenkemåte, med avgjørende innflytelse for sosiologisk analyse, særlig i perioden 1960–1990. Klasseanalysen var ansett som den mest opphøyde virksomhet, enten det gjaldt teoretisk eksegese eller statistisk modellering. Typisk kunne den amerikanske sosiologen Arthur Stinchcombe for 30 år siden med tyngde hevde at sosial klasse er den eneste forklaringsvariabel av egentlig sosiologisk interesse. Den gang var det fagets sentrale begrep, og klasseanalysen som ga innsikt og identitet. Tilnærmingen utgjorde samtidig en plattform for formidling utad som sikret dialog og respekt for disiplinen.

I dag brukes begrepet sjeldnere, og få empiriske analyser har klasse med som viktig forklaringsvariabel. Forandringen både i norsk og internasjonal sosiologi er påtakelig.[2] Det foreligger i alle fall tre grunner til en slik utvikling. Én er påstått oppløsning av tradisjonelle klasseskiller der konfliktlinjer knyttet til andre faktorer slik som kjønn og etnisitet, framstår som viktigere. Kort sagt synes klasseanalysen mindre brukbar for å gripe dynamikken i det postmoderne samfunn. En annen gjelder antatt overvurdering av klassetilnærmingens egentlige betydning, ved at særlig den marxistisk inspirerte forståelsen for lenge fikk overskygge alternative drivkrefter knyttet til kultur og identitet. Klasseanalysen skulle altså aldri hatt den dominerende plassen den fikk. En tredje angår vansker knyttet til begrepsfesting og måling; klasseskillene eksisterer og er nok fortsatt viktige, man trenger bare et mer utviklet apparat for å gripe dem. I jakten på nye klasseversjoner blir feltet imidlertid uoversiktlig, teoretisk og empirisk. Kumulativ kunnskapsbygging blir vanskelig når hver forsker skal ha sitt begrep og sin operasjonalisering uten en omforent felles standard. Mange velger av slike grunner bort klasse i samfunnsanalysen.

Uansett forklaring er det problematisk at sosiologien, i en globalisert verden med tilsynelatende økende forskjeller og forsterket reproduksjon av ulikhet, synes å mangle et apparat som fanger viktige konflikter og endringskrefter.[3] I forlengelsen av Stinchcombes postulat er frykten at de siste ti års dalende interesse kan få kritiske følger ikke bare for fagets fokus, men også for dets samfunnsmessige relevans: Glipper klasseanalysen står kanskje selve disiplinen i fare. Det er følgelig en viktig oppgave å gjenreise klasseanalysen, eller i alle fall seriøst drøfte hvordan den kan reorienteres på en måte som bringer faget i bedre inngrep med sosiale drivkrefter i vår tid.

Formålet med denne artikkelen er å gi et første bidrag til en nyorientering i norsk sosiologi. Dette gjøres ved å gjennomgå utvalgte arbeider i internasjonal forskning, og vurdere mulige lærdommer med henblikk på videre

innsats. Det presenteres slik tre alternative svar på klasseanalysens kritiske stilling, som hver på sin måte også kan gi nøkkel til veien videre. Det første er å holde fast ved etablerte tilnærminger og fortsatt anvende konvensjonell begrepsfesting (Svallfors 2004), dog i modernisert drakt. Grunntanken er at klasseanalysen med visse justeringer av teoretisk vinkling og operasjonalisering kan fange betydningsfulle mekanismer også i dagens samfunn. Det andre dreier seg om radikale og nye teoretiske grep, blant annet med bakgrunn i uavklarte sider ved Marx' opprinnelige analyse. Ett viktig forslag ligger i tanken om å begrepsfeste klasse via "rent seeking" (Sørensen 2000). Teoretisk representerer dette en alternativ tenkemåte. Det tredje gjelder diskusjonen om analysens rette fokus; På hvilket nivå er det de sosiologiske prosesser av interesse foregår, på konvensjonelt – aggregert – klassenivå, eller på lavere og mer detaljert nivå? Forslaget om en slik disaggregert tilnærming (Weeden & Grusky 2005) impliserer at yrket, jobben og produksjonsstedet blir sentralt for et tilpasset sosiologisk klassebegrep.

Gjennomgangen av de tre alternative reaksjoner på klasseanalysens situasjon brukes i artikkelens avsluttende del som utgangspunkt for drøfting av mulige valg i fortsettelsen. Dette skjer på to måter. For det første gjennomføres en begrenset prøving av konvensjonelle og alternative tilnærminger, ved statistiske analyser basert på et nyere og omfattende datasett (European Social Survey 2002). Hensikten er å kunne gi en foreløpig empirisk vurdering av påståtte gevinster ved alternative løsninger, i første rekke en disaggregert klassevariant. For det andre, diskuteres hvilke lærdommer som kan trekkes for norsk sosiologi, på bakgrunn av presenterte bidrag og funn. Det dreier seg altså om hvordan norske miljøer ved felles innsats skal kunne få klasseanalysen på beina igjen.

Artikkelens fokus er på fagtradisjonen innenfor klasseanalysen der kvantitativ analyse og empirisk prøving står sentralt (Grusky & Sørensen 1998). I referansene som gis i det følgende, finnes oversikt over en omfattende tradisjon, og interesserte henvises derfor dit, uten at litteraturen her skal gjennomgås i detalj.

Tre svar

A. Klasse som før – nesten

I tittelen til den svenske sosiologen Stefan Svallfors' ferske bok, *Klassesamhällets kollektiva medvetande* (2004) ligger postulatet om at det finnes et

klassesamfunn, det finnes en kollektiv bevissthet og det finnes en sammenheng mellom de to fenomenene. Forfatteren ønsker å studere hvordan plassering i klassestrukturen gir ulikhet i oppfatninger om samfunnet, slik som i synet på rettferdighet, arbeide, familien, markedet, politikken og moralen. Spørsmålet er videre: Hva skiller eventuelt det svenske og skandinaviske klassemønster fra det man finner i andre land, hvordan skulle forskjellene forklares, og i hvilken grad kan det spores endringstendenser?

Grunntanken hos Svallfors er at individets plass i den sosiale strukturen innvirker på hvordan hun eller han erfarer og tolker verden. Kort sagt: Klasseposisjon bestemmer samfunnsmedlemmenes holdninger. Samtidig filtreres klasseerfaringer gjennom ulike nasjonale kontekster. De nasjonale historiske rammer kan dels ha påvirket utviklingen av selve klassestrukturen, dels kan de i seg selv innvirke på holdningsdanningen. Viktigst er imidlertid at nasjonal kontekst kan legge føringer på fortolkningen av gitte, objektive klasseerfaringer. Dermed blir hovedfokus i boken todelt: Det dreier seg både om klasseanalyse og om komparasjon. Det sentrale datatilfang kommer fra The International Social Survey Programmes' (ISSP) store internasjonale surveyer, og Svallfors sammenligner Sverige, Tyskland, Storbritannia og USA. I avgrensningen av klassebegrepet og operasjonaliseringen av dette lener Svallfors seg tungt på Erikson/Golthorpe tradisjonen, og det er i hovedsak deres begrunnelse for begrep og operasjonalisering som anvendes.

Svallfors argumenterer slik for den etablerte klasseanalysens fortsatte relevans. I gjennomgangen drøftes hva som konstituerer "klasser", hvorfor ansettelsesrelasjoner må anses fundamentalt i begrepsfestingen, og hvorfor en individbasert variant av begrepet til Erikson/Goldthorpe kan gi et valid grunnlag for analyse. Analysen konkluderer med at det samlede bildet av de holdningsmessige klasseskiller i tid og rom er komplekse. Klasseskillene opptrer ikke alltid der en skulle tro, de forskjeller som kan konstateres har heller ikke alltid det ventede mønster, og sammenhengene er sjelden særlig sterke. *På den annen side er mønsteret for klasseskillene påtagelige, stabile og tolkbare.* Klassesamfunnet lever altså fortsatt, og klasseforskjellene gjenfinnes selv på det valgte konvensjonelle aggregeringsnivå. Klasseforholdene har også stor rekkevidde, i den forstand at de former menneskers holdninger på et relativt bredt sett av livssfærer. Klasseskillene gjenfinnes altså også på områder som man ved første øyekast ikke ville anse som klasseforholdenes kjerne. Analysene viser at klassebaserte holdninger er noe mer enn individets egeninteresse, noe som går ut over vanlig rasjonell aktør-forklaringer, og som peker i retning av en kollektiv bevissthet i klassesamfunnet.

En viktig konklusjon er slik at systematiske klassebaserte grunnholdninger i første rekke gjenfinnes der det eksisterer sosiale og politiske institusjoner som har sin funksjon knyttet til forestilingen om klassenes eksistens og konfliktpotensial. I så måte framstår USA og Sverige som fundamentalt ulike, med sine svært forskjellige historiske linjer når det gjelder velferdsstaten, markedet og fagbevegelsen.

Empirien forteller altså at klassesamfunnet er robust, og at en rekke utviklingstendenser heller kan føre til en ny oppstandelse, enn til en dødelig utgang. I følge Svallfors vil utviklingen framover avhenge ikke bare av hva som skjer med selve klassestrukturen, men like mye av de institusjonelle ordninger som finnes for å håndtere konfliktspørsmål. I så måte kan det ligge både farer og muligheter i den såkalte kulturelle vendingen, der nye konfliktlinjer (knyttet til blant annet kjønn og etnisitet) åpenbart tar mye oppmerksomhet og energi, men samtidig gir mulighet for nye koblinger til klasse.

Bokens analyser er ikke uproblematiske. Den faglige kritikk som kan rettes, gjelder nok mest spørsmålet om alternative forklaringer gis rimelig sjanse i modeller og analyser – i sammenligning med sosial klasse. Uavhengig av mulige innvendinger synes det likevel interessant, særlig i lys av den tilsynelatende stillhet i norske fagmiljøer, at en av de fremste yngre svenske sosiologer tar fatt i klasseanalysen med slikt alvor. Svallfors' analyser har der inspirert offentlig debatt og utvekslinger mellom fagmiljøene, etter blant annet inngående omtale ved Göran Greier i *Dagens Nyheter*. Tilsvarende analyser er, så langt denne forfatter vet, ikke gjort for norske forhold i nyere tid. Om de ble gjennomført ville disse etter alt å dømme kunne berike den norske ulikhetsdiskurs, og gi en bedre plattform for diskusjonen om konflikter og endringskrefter i det norske samfunn.

B. Klasse som rente

Et radikalt annerledes grep er gjort ved den nå avdøde dansk-amerikanske sosiolog Aage Bøtker Sørensen. I artikkelen "Toward a Sounder Basis for Class Analysis" (2000) hevdes at klasseanalysen sårt trenger et bedre informert teorigrunnlag i kjølvannet av sammenbruddet til den marxistiske tradisjon. Forfatteren ønsker å bringe mer orden i ulike typer klassebegreper. Det skilles mellom tre tilnærminger: a) Rene nominalbetegnelser, b) Tilnærminger som i tillegg vektlegger betydningen av klasseposisjon for føringer på innehavernes livsvilkår, og c) Begreper som utover a) og b) identifiserer kol-

lektive interesser og fanger konflikter mellom grupper. Den første tegner altså kartet som kan gi utgangspunkt for å beskrive kategoriene etter ett eller flere stratifiseringskriterier. Den andre beskriver klasseposisjonene og fordelingen av individer og familier i disse, og klargjør hvordan plassering kan gi opphav til ulikhet i erfaringer og identitet. Den tredje tilnærmingen utlegger grunner til at ulikheter mellom kollektive grupper fører til konflikter med medlemmer i andre grupper – med motsatt organiserte og strukturerte interesser, gjennom den klasseposisjonen de står i.

Sørensens ambisjon om en sunnere basis for klasseanalysen legger opp til begrepsutvikling primært under den tredje tilnærming, selv om den nok også antas relevant for de to første nivåene. Han viser til at Marx' opprinnelige mål med klassebegrepet var å forklare ulikhet og samfunnsmessige konflikter og prosesser. Den kritiske mekanisme i analysen ligger i kapitalistenes utbytting av arbeiderklassen, som gir opphav til antagonistiske interesser. I kampen mellom klassene gjør medlemmer i samme posisjon felles erfaringer, med følgende grunnlag for klassedanning og deltakelse i klassekonflikter, som i sin tur former og omformer klassestrukturen. Interesser anses som antagonistiske når en eller flere aktørers vinning hindrer andre fra tilgang til tilsvarende gevinst. Marx antok med sitt utbyttingsbegrep en sammenheng mellom de to hovedklassenes henholdsvise vinning og tap. Forbindelsen impliserer latente antagonistiske interesser som former klassebevissthet og gir klassekonflikt. Ulikheten og urettferdigheten kan egentlig bare endres ved å endre selve klassestrukturen.

Sørensen argumenterer for at et velfundert klassebegrep må ha grunnlag i tilgangen til goder og ressurser som kan generere økonomiske fordeler. Det dreier seg om eiendomsrett i vid forstand, slik som økonomiske rettigheter med anledning til å ta ut fortjenesten ved et gode, direkte eller indirekte gjennom bytte. Sørensen hevder at eiendomsretten definerer en aktørs velstand, og foreslår at klasse i betydningen livsvilkår avspeiler en persons samlede goder. Deler av dette kan være goder som genererer særlig gevinst eller utbytte, på engelsk kalt "rents". Begrepet viser til avkastning av et gode som går utover det man ville fått i en økonomi under full konkurranse, eksempel ved monopol på yrkesutøvelse eller eksklusiv tilgang til verdifull informasjon. Vurderingsgrunnlaget for om slike faktisk forekommer er altså ideen om en vel virkende konkurranseøkonomi. Selv om ordet "rente" har flere betydninger på norsk (som det har på engelsk), skal vi også her bruke rentebegrepet i Sørensens betydning.[4]

Antakelsen er altså at slike renter gir opphav til utbyttende og utbyttede klasser, og danner basis for kollektiv handling. Vedvarende renter identifiserer antagonistiske interesser. De som ikke er i besittelse av et renteproduserende gode, vil lide et relativt tap som følge. Det vil være i deres interesse å eliminere fordelen, og i tilsvarende interesse for dem som mottar å beskytte den. Med en slik nøkkel til klassebegrepet, er det ikke bare stabilitet og medlemskap i strukturelt bestemte posisjoner – eller utestenging fra slike, som avgjør klassedannelsen. Viktig blir også variasjon over tid i tilgangen på renter. Poenget ifølge Sørensen er at et tilfredsstillende klassebegrep må identifisere mekanismene som frembringer følgene av å tilhøre bestemte klasser, enten det nå dreier seg klassekonflikt, ulikhet i livsstiler, eller forskjellige livsanskuelser. Han foreslår å bygge klassebegreper på personlig velstand, altså på de samlede goder eller ressurser individet kontrollerer. Egentlig gis slik to hovedtyper av begreper. Det første dreier seg om klasse som livsbetingelser, basert på personenes samlede ressurser. Det andre har grunnlag i klasse som utbytting, basert på personens kontroll over goder som gir økonomiske særfordeler i form av renter. Det første angår typiske empiribaserte og weberianske avgrensinger, mens det andre kan relateres til marxistiske eller neomarxistiske klassebegreper.

Forslaget om et nytt klassebegrep med grunnlag i utbytting via renter bygger på ideen om en generell mekanisme som nøkkel til kapitalismens virkemåte i vår tid. Vitenskapelige begreper skal fange fenomenets felles drivkrefter og følger, og i artikkelen er ambisjonen å gi ett samlende inntak til en ny forståelse. Det dreier seg følgelig primært om begrepsdrøfting og teoretiske utlegning, selv om framstillingen illustreres med konkrete eksempler og forslag. Det er å anta at Sørensens plan videre, om han hadde levd, var å følge opp artikkelen med forslag til operasjonaliseringer og empirisk prøving.

Innvendingene til Sørensens bidrag har i første rekke gått på forslagets teoretiske sikte og abstraksjonsnivå. To motforestillinger kan spores. Den første dreier seg om betydningen av rentefordelingen i samfunnet – til forskjell fra klasseulikheter i samlede ressurser, som inntak til en generell klasseteori. Det kan være vanskelig å se akkurat dette (Goldthorpe 2000) som kilden til mostridende klasseinteresser, og i sin tur dannelsen av antagonistiske og ubyttende klasser, som deltar i kollektiv handling for å bevare egne renter eller ødelegge andres.[5] Man kan altså stille spørsmålstegn ved om det egentlig er så innsiktsgivende enten å anse alle klassekonflikter som kamp om renter, eller betrakte all strid om renter som konflikter mellom klassene. Den

andre dreier seg om grunnlaget for begrepsfesting av renter. Referansen er her en økonomi under perfekt konkurranse, der rentegevinsten kommer gjennom avvik fra idealmodellen. I denne forstand bygger teorien både på eksistensen av markedsimperfeksjoner, og forestillingen om at det ikke vil oppstå klassekonflikter i en ren konkurranseøkonomi. Men, som John Goldthorpe sier i sin kommentar (2000: 1574): "However, the perfectly competitive economy is an abstraction. Outside of economic textbooks, economies do not exist and function *in vacuo* but as "embedded" in a complex institutional context". Og i forlengelsen kan hevdes at det er om utformingen av slike omfordelende institusjoner at klassekonfliktene står. Typisk gjelder det hva slags velferdsrettigheter og goder som skal fordeles og hvordan disse skal finansieres, da disse er avgjørende for muligheter og begrensninger innehaverne i ulike posisjoner har.

Den sterke siden i Sørensens artikkel er dens teoretiske tyngde, med fokus på å identifisere kilden til utbytting. Og det er primært som teoretisk bidrag denne artikkelen var ment, selv om empirisk oppfølging trolig var planen. Slik sett representerer denne en radikalt annerledes angrepsmåte enn gjengse reparasjonstiltak for å rette opp påviste problemer i etablerte klassebegreper og operasjonaliseringer.

C. Klasse som yrke

I en artikkel i *American Journal of Sociology* spør David B. Grusky og Jesper B. Sørensen (1998) om klasseanalysen kan reddes. Løsningen er etter deres mening å finne i en tilnærming på et lavere, mindre aggregert – og mer detaljert – nivå enn det som tidligere har vært vanlig i tradisjonen.

Også deres utgangspunkt er erkjennelsen av at klassebegrepet etter hvert har mistet relevans for sosiologien. Selv om klasseanalysens død egentlig var postulert for lang tid siden, synes omfanget og tyngden av senere års kritikk egentlig overraskende, og i sterk kontrast til de grunntanker sosiologene lenge har betraktet som felles faglig arvegods. Artikkelens formål er ikke å framføre nok en kritikk av konvensjonelle tilnærminger, men heller å få fram en ny plattform for framtidig forskning.

Grusky og Sørensen ønsker å forandre klasseanalysen, men på en substansielt mer radikal måte enn før. Det hevdes at valget for dagens sosiologer, typisk mellom graderte yrkesstatusskalaer (*a la* Harry Ganzebooms statusskala) eller nominalvarianter av klasse (a la Erikson/Golthorpes begrep og ope-

rasjonalisering), i realiteten er lite informative. Det virker uklart hva som egentlig fanges i empirisk analyse. På denne bakgrunn skisseres en alternativ begrepsfesting og et program for empirisk utprøving av dette. De kaller dette en "quasi-Durkheiman" vei – som kanskje kunne ha kommet tidligere om Akademia ikke var blitt så trollbundet av Marx og den marxistiske tradisjon. Kort sagt foreslås en begrepsfesting med *yrket og produksjonsstedet* som kjerne. Det er på dette nivå viktige sosiologiske prosesser knyttet til lukking, utbytting, kollektiv handling og identitet skjer i det postmoderne samfunn hevdes det. Påstanden er at dagens mest anvendte klassebegreper ikke kan fange kritiske sosiale mekanismer, fordi kategoriene representerer abstraheringer på et nivå som ikke griper disse. Etablerte klassebegreper har altså feil teoretisk sikte, og derfor har de også svak forklaringsevne i empirisk analyse. Grusky og Sørensens artikkel impliserer slik et forskningsprogram for omlegging av klasseanalysen, bort fra Marx og kanskje i retning Weber, men mest i retning Durkheim – med henvisning til sistnevntes vekt på yrkesposisjonens og yrkesorganisasjonenes rolle i det nye samfunn. Løsningen skal finnes i et mer finsiktet, disaggregert klassebegrep med vekt på yrkesnivåets strukturerende betydning.

Artikkelen kunne nok blitt ett av flere snart glemte forslag til klasseanalysens gjenreisning i den sosiologiske faglitteratur. At så ikke skjedde, skyldes ikke bare artikkelens friske stil og freidige ambisjonsnivå. Når bidraget gjerne betegnes som vesentlig, har det sammenheng med opphavsmennenes, mest Gruskys, nitide innsats i fortsettelsen. Sammen med sosiologkollega Kim Weeden har han fulgt opp programmet som den gang ble lagt, blant annet med artikkel og påfølgende debatt i *Acta Sociologica* (2001). Deres seneste bidrag publiseres i disse dager i *American Journal of Sociology* (2005). Her følges programmet videre opp, med nye teoretiske presiseringer, nærmere spesifisering av sosiale mekanismer, og framfor alt omfattende empiriske analyser.

Utgangspunktet er fortsatt den eksisterende klasseanalysens miserable stilling, med påstått svak forklaringsevne både for kategoribaserte og graderte modeller. Klasseanalysen har siden første artikkel opplevd økende kritikk fra postmodernister, anti-marxister og andre som hevder at sosial klasse er et antikvarisk begrep, med sterkt avtagende grensenytte for den som vil forstå ulikheter i det moderne eller postmoderne samfunn. Grusky og Weeden vil utfordre fagmiljøenes tilsynelatende passivitet. De ønsker å legge fram levedyktige alternativer til kategoriske og graderte klassetilnærminger. Kort sagt

vil de tegne et helt nytt klassekart, der produksjonsstedet avspeiler sosiale grupperinger dannet rundt funksjonelle nisjer i arbeidsdelingen. Heller enn å redusere yrker til graderte skalaer eller aggregere dem inn i omfattende klassekategorier, baseres deres tenkning på det som kalles reelle kategorier, som er innestøpt og gjenfinnes i samfunnsbygningen. Poenget er at de mange yrker og arbeidssteder representerer sterkt institusjonaliserte sosiale grupperinger med evne til kollektivt forsvar av ansvarsområder og oppgaver. Disse påvirker livsstiler og forbruksmønstre som binder medlemmene sammen og gir føringer på sosial interaksjon. Og de frambringer subjektivt meningsfulle kategorier, som arbeidsgivere, vanlige ansatte og folk flest faktisk kan gjenkjenne og forholdet seg til. Noe som etter forfatternes mening ikke gjelder for de heller akademisk formulerte og abstrakte kategorier som inngår i de mest brukte klassebegreper.

Hovedargumentet er at en disaggregert tilnærming, altså på yrkesnivå, er bedre innsiktet enn konvensjonelle tilnærminger for å gripe mulig sammenheng mellom objektive betingelser knyttet til arbeidsplassen og ulike følger for utbytte på individnivå, i form av holdninger, livssjanser, politisk orientering osv. Poenget er enkelt: a) modeller basert på omfattende/breie klassekategorier feiler fordi de krefter som genererer felles homogene følger, forutsetter institusjonelle avgrensinger som egentlig virker på lavere nivå, b) graderte varianter feiler fordi viktige sosiale mekanismer virker på tvers av yrkesposisjoner med samme vertikale plassering. Tesen er at en klassemodell basert på arbeidsplassens eller produksjonsstedets institusjonelle grenser på en mer realistisk måte vil fange sammenhengen mellom posisjon og utbytte. Om tesen har noe for seg, skulle en yrkesbasert klassemodell empirisk ha vesentlig større statistisk forklaringsevne enn etablerte kategoribaserte nominelle eller graderte tilnærminger, hver for seg eller samlet.

Det opprinnelige forskningsprogram følges altså opp med teoretisk spissing og empirisk analyse. Teoretisk argumenteres for et sett strukturerende mekanismer med postulert større relevans på det man kunne kalle yrkesklasse-nivået enn på tradisjonelt klassenivå. Det dreier seg om ulike former for sosial betinging knyttet til trening, sosial lukking, interessedanning og læring med basis i institusjonaliserte yrkeskategorier. I den empiriske delen etableres innledningsvis et tak for yrkenes tilnærmet maksimale forklaringsevne, gjennom detaljerte og antatt meningsfulle yrkesgrupperinger. Disse inngår som forklaring i komplekse stastistiske analyser, med varierende grad av spesifiserte årsaksmodeller, og med fokus på i alt seks ulike domener målt ved

50 avhengige variabler fra store datasett. De seks domenene er livssjanser, demografiske føringer, politiske holdninger og valg, sosiale holdninger og disposisjoner, institusjonell deltakelse, livsstiler og forbruksmønstre.

Resultatene fra de omfattende statistiske analysene virker klare og umiddelbart slående. Tradisjonelle tilnærminger, enten det nå er etablerte klasseoperasjonaliseringer eller graderte yrkesskalaer, viser begrenset samvariasjon sammenlignet med forfatternes yrkesbaserte klasser. I utvalgte årsaksmodeller er effekten av deres klasseoperasjonalisering videre markert sterkere enn tradisjonelle alternativer.

Grusky og Weeden mener selv å ha bidratt til et gjennombrudd for klasseanalysen. Den etablerte skoleretningens miserable situasjon er etter deres mening selvforskyldt, fordi man har nærmet seg analysen med teoretisk og empirisk verktøy innsiktet mot feil nivå. Og med klassebenevnelser som folk flest ikke kjenner seg igjen i, med breie operasjonaliseringer uten rot i virkeligheten, måtte klassetradisjonen bli særlig sårbar for kritikk, hevdes det beiskt. Gitt den vei som nå er staket ut mener de to at klasseanalysen er vel verd å berge. Heller enn å overse jobb og produksjonssted skulle sosiologer erkjenne at arbeidsmarkedet klart er organisert i klasser, selv om disse i dag må forstås på mer detaljert nivå enn før. Analysene peker i retning av to endringer for klasseanalysen. For det første: Den stadige søken etter store klassekategorier og graderte skalaer, med de sosiologiske antagelser som ligger under disse, bør ikke lenger betraktes som det sentrale analytiske spørsmål. For det andre: Klasseanalysens fokus kan med fordel flyttes til et lavere nivå, et nivå som fram til nå gjerne har vært vurdert som irrelevant for teoretisering omkring sosial klasse.[6]

Også til dette bidrag kan det ventes kritiske røster, trolig i forlengelsen av dem som allerede har latt seg høre under tidlige faser. Den viktigste teoretiske innvending gjelder nok spørsmålet om Grusky/Weedens bidrag egentlig kan forstås som klasseanalyse. Golthorpe (2002) hevder at slike analyser gir viktig innsikt i hvordan yrket på mange vis strukturerer folks liv – i tillegg til klasseposisjon. Men oppslaget den gang forteller ifølge Goldthorpe lite nytt om klassene som drivkraft i samfunnsendringen, uten en samlende teori om hvordan klasseposisjon (i form av yrke) skulle være en formativ kraft, slik det i debatten også ble utlagt av Therborn (2002) og Birkelund (2002). Ennå er imidlertid Grusky/Weedens siste bidrag så ferskt at endelige vurderinger må avventes. Deres hovedargument om yrkesklasser som strukturerende kraft synes likevel nå å stå betydelig sterkere, gitt empiriske belegg i omfattende statistiske analyser.

Prøving: Et første forsøk

Så langt synes det samlet sett mest markerte bidrag ved forskningsfronten å ligge i Grusky/Weedens forslag til et nytt paradigme for klasseanalysen. Er beskrivelsen dekkende kan nyorienteringen innebære et avgjørende løft for klasseanalysen og sosiologien.

En viktig oppgave for det internasjonale fagmiljøet er å nærmere vurdere de begrepsmessige implikasjoner av programmet, og kritisk gjennomgå den generelle gyldigheten i de empiriske konklusjoner – gjerne med andre datakilder og supplerende statistiske metoder. En særlig utfordring ligger i mer systematisk sammenligning mellom deres detaljerte yrkesbaserte klasseoperasjonalisering på den ene side, og konvensjonelle graderte og nominale varianter på den andre. I seg selv er dette en stor og tidkrevende oppgave – utenfor denne artikkelens ambisjon. En foreløpig og begrenset prøve på hvilken retning slike vurderinger kan ta skal likevel gis. Vi er her interessert i å etterprøve hovedkonklusjonene fra Grusky/Weedens analyser av amerikanske data. Kort sagt vil det gjøres en (så langt mulig) tilsvarende gjennomgang, med data fra europeiske samfunn og med andre statistiske teknikker.

Vi baserer analysene i det følgende på The European Social Survey (ESS 2002). Surveyen er vel dokumentert via NDSs hjemmesider, og er et materiale med gjennomgående høy kvalitet.[7] Det dreier seg om landsrepresentative undersøkelser fra i alt 22 europeiske land, der over 42 000 individer er med. I våre analyser inngår mellom 31 089 og 31 381 individer, alt etter hvor omfattende modeller som studeres.

I Grusky/Weedens artikkel gis heller magre anvisninger for inndeling i de 126 yrkeskategorier som der ble anvendt. På denne bakgrunn er her valgt en pragmatisk strategi, med åpning for maksimal detaljeringsgrad som sikrer at betydningen av disaggregert operasjonalisering i alle fall ikke vil undervurderes i de statistiske analyser. I ESS-materialet gjenfinnes 486 ulike yrkeskategorier.[8] I rapporterte analyser inngår alle disse i yrkesklassevariabelen, representert ved et tilsvarende sett dummy-variabler. Parallelt er det gjort begynnende runder med skjønnsmessige grupperinger etter Grusky/Weedens antatte mekanismer om sertifisering, lukking, kollektive handlinger og identitet. Dette arbeidet er ennå i sin spede begynnelse, og vil kreve fortsatt innsats over lenger tid. Foreløpige spadestikk antyder som ventet at slike skjønnsmessige inndelinger, fra 80 til 130 yrkesklassekategorier, reduserer forklart varians noe (gjennomgående med rundt én prosent), likevel uten at hovedkonklusjonene i det følgende endres vesentlig.

I tillegg til disaggregerte klasseoperasjonaliseringer, inngår i de følgende analyser blant annet Erikson-Goldthorpes klassevariant samt Ganzebooms internasjonale skala for yrkesstatus. Disse var også blant de anvendte i Grusky/Weedens analyser. I utvidete årsaksmodeller kommer i tillegg et knippe bakgrunnsvariabler, slik som alder, kjønn, utdanning og bosted, også i tråd med Grusky/Weedens artikkel.

Vi velger her et utsnitt fra to holdningsdomener for avhengige variabler: Holdning til økonomisk omfordeling, og holdning til innvandrere, begge med tradisjonell relevans for klasseanalysen (Svallfors 2004). Den første er målt ved en indeks basert på svar om regjeringen bør gjennomføre tiltak for å redusere inntektsforskjellene, og om arbeidstakerne trenger sterke fagforeninger til å beskytte lønns- og arbeidsvilkår. Den andre, holdning til innvandrere, bygger på tre spørsmål om i hvilken grad innvandrere er bra eller dårlig for a) økonomien, b) kulturen, og c) det aktuelle land som sted å bo.

Tabell 1 (neste side) viser resultater fra en serie regresjonsanalyser, der holdning til omfordeling (Del I) og holdning til innvandrere (Del II) er de avhengige variabler. I regresjonsanalysene er alle klassevariablene representert ved dummy-variabler. Vi skal her studere mønsteret for forklart varians for ulike modeller.

La oss starte med Del I. Først kommer resultater fra en enkel modell, det vil si der kun antatte klasse/yrkesvariabler er med. En modell som inkluderer alle tre varianter forklarer 8,3 prosent av variansen i holdning til omfordeling. Ganzebooms yrkesstatus (GA) alene forklarer 3,5 prosent, Erikson-Goldthorpe klasse (EG) alene forklarer 4,3 prosent, mens de to til sammen forklarer 4,6 prosent. Umiddelbart ser en at EG-klasse synes å ha større forklaringsevne enn GA-yrkesstatus. Samlet forklarer disse to dog klart mindre enn når Grusky og Weedens variant (GW-klasse) er med (8,3 prosent sammenlignet med 4,6 prosent). I terminologien til Weeden og Grusky (2005) lides altså et betydelig tap i forklaringsevne. Så langt er resultatet konsistent med deres funn, uten at man vel egentlig imponeres over modellens samlede forklaringskraft.

I tabellens neste avsnitt B, gjengis resultater fra en utvidet årsaksmodell, der ulike bakgrunnsfaktorer som land (dummy), kjønn, alder og utdanning er med i forklaringskjeden. Dette hever ikke uventet den samlede forklaringsevne betydelig. Når alle uavhengige variabler er med (bakgrunn pluss klasse-yrkesstatusvariabler) forklares 16,2 prosent av variansen i holdning til omfordeling. Om disaggregert klasse (GW-yrkesklasse) tas ut faller forklart

Tabell 1. Yrkesklasse vs. konvensjonell klasse

ALTERNATIVE MODELLER	FORKLART VARIANS %
I. Avhengig variabel: Holdning til omfordeling	
A. ENKLE MODELLER	
GW-yrkesklasse + EG-klasse+ GA-Yrkesstatus	8,3
GA-Yrkesstatus alene	3,5
EG-klasse alene	4,3
EG-klasse + GA-yrkesstatus	4,6
B. UTVIDEDE MODELLER	
Bakgrunn + GW-yrkesklasse+EG-klasse+ GA-yrkesstatus	16,2
Bakgrunn + EG-klasse+ GA-yrkesstatus	13,3
Bakgrunn alene	10,6
II. Avhengig variabel: Holdning til innvandrere	
A. ENKLE MODELLER	
GW-yrkesklasse + EG-klasse + GA-yrkesstatus	9,1
GA-yrkesstatus alene	4,4
EG-klasse alene	4,9
EG-klasse + GA-yrkesstatus	5,3
B. UTVIDETE MODELLER	
Bakgrunn + GW-yrkesklasse+EG-klasse + GA-yrkesstatus	19,5
Bakgrunn + EG-klasse+ GA-yrkesstatus	17,5
Bakgrunn alene	16,8

Merknad: Data fra European Social Survey (ESS); N= 31381 for ENKEL MODELL, N= 31089 for UTVIDET MODELL. Bakgrunnsvariabler er kjønn, alder, utdanningslengde og land (dummy variabler). GW-yrkesklasse basert på Grusky/Weedens forslag om disaggregerte yrkeskategorier, her i alt 486 yrkeskategorier representert ved dummy -variabler. EG-klasse er ESS-versjonen av Erikson/Goldthorpes 11 delte klasseoperasjonalisering, her representert ved dummy variabler. GA-yrkesstatus er ESS versjonen av Ganzebooms internasjonale skala for yrkesstatus.

varians til 13,3 prosent, mens bakgrunnsvariabler alene forklarer 10,5 prosent. Av tillegget i forklart varians som kan henføres til klasse/yrkesvariablene mistes altså her en viss del om GW-klasse ikke er med. Slik støtter også resultatene fra den utvidete årsaksmodellen opp om Grusky/Weedens konklusjoner.

Mønsteret i del II i Tabell 1, der holdning til innvandrere er avhengig variabel, trekker i samme retning. I den enkle modellen faller forklart varians fra 9,1 prosent til 5,3 prosent når GW-klasse tas ut. Bildet er kanskje ikke like markant i den utvidete modellen. Dette er ikke overraskende da slike holdninger i tråd med faglitteraturen ventes affisert også av utdanning og

alder. Spesifikke klasseeffekter blir derfor mindre. Likevel, av tillegget på 2,7 prosent (fra 16,8 til 19,5), tapes over halvparten uten GW-klasse.

En slik første tilnærming kan neppe tillegges stor vekt. Så langt tyder likevel den (svært foreløpige) empiriske gjennomgangen på europeiske data og med alternativ statistisk metode, på at Grusky/Weedens funn er rimelig robuste – om enn ikke dramatiske. Deres konklusjoner må altså tas på alvor og veies inn i diskusjonen om klasseanalysens videre utvikling.

Utsyn

Klasseanalysens tilstand er svak, og noe bør gjøres. Samtidig kan de tre typiske responser på situasjonen, foran representert ved bidragene til Svallfors, Sørensen og Grusky/Weeden, gi veiledning også for norsk sosiologi. De gjengitte arbeider forteller at det neppe er én bestemt vei ut av uføret, men at innsatsen må komme på flere fronter. La oss avslutningsvis se på noen relevante lærdommer, med henblikk på videre innsats.

Konvensjonell klasseanalyse kan fortsatt gi ny innsikt
Svallfors' analyser av dagens Sverige har trolig betydelig overføringsverdi til norske forhold. Det trengs altså en tilsvarende omfattende og systematisk gjennomgang av hvor langt konvensjonell tilnærming bærer i det postmoderne Norge, gjerne med videreutviklede begreper og operasjonaliseringer fra Erikson/Goldthorpe. De svenske funnene kan tyde på at norsk sosiologi i sin tilsynelatende passivitet kanskje har undervurdert tradisjonelle tilnærminger, og at det fortsatt er et potensial i slike. Det må på ingen måte underslås at forløpere for slike analyser er gjennomført av norske klasseforskere, og at flere av de fremste sosiologene har holdt klasseanalysen varm. Ett problem for norsk sosiologi er imidlertid at innsatsen gjerne er fragmentert, begrepene spriker og operasjonaliseringene varierer. Det ville være en stor vinning om man i alle fall kunne enes om et mindre knippe standardiserte begrepsfestinger og operasjonaliseringer. Med det siste tenkes særlig på operasjonaliseringer som ville være rimelig lett tilgjengelig for forskere flest, eksempelvis via SSB eller NSD. Skal konvensjonell klasseanalyse kunne oppgraderes fordres altså en rimelig omforent og tilgjengelig målestokk, i større grad enn hva som i dag er tilfelle. Trolig kan én løsning her ligge i en videreføring av aktiviteten innenfor rammen av ESS-arbeidet, der en betydelig innsats er gjort, også

fra norsk side, for å standardisere koding av klasser og yrkesstatus. SSB har allerede gjort en grunninnvestering, og denne kan forhåpentligvis bygges videre på. Viktig initiativ blir nå også tatt i forhold til NFR for å samle kreftene til en mer helhetlig innsats.

Teoriutvikling viktig

I Sørensens bidrag ligger et sterkt argument for en dypere forståelse av de mekanismer som ligger bak utbytting i den senmoderne kapitalistiske økonomien. Heller enn å gi opp fordi klassiske kategorier synes å fange dagens virkelighet heller dårlig, ligger utfordringen for den som tar sosiologien på alvor å utvikle alternative og mer relevante teoretiske konstruksjoner. Trolig kunne mye vinnes i forlengelsen av det som allerede er gjort, eksempelvis rundt forståelsen av utbytting via rente. Her ligger spørsmål som hvordan identifisere kriterier for søken etter rente, hvordan definere rente på en måte som i praksis skiller slik utbytting fra annen økonomisk gevinst, og hvordan utvikle et fundament for operasjonalisering av rente i empirisk analyse.

Empirisk prøving gir veiledning

Grusky og Weedens siste artikkel understreker det gamle poeng: "The proof of the pudding is in the eating". Ny teoretisk vinkling og et alternativt program er vel og bra, men det blir lett sårbart uten "backing" av empiribasert substans. Argumentene får en helt annen tyngde når disse følges opp med systematiske empiriske analyser. Grusky/Weedens omfattende statistiske vurdering av yrkesklassenes relativt sterkere forklaringskraft blir et tungt argument for revurdering av etablert begrepsfesting og operasjonalisering. Den foreløpige etterprøving med andre data og tradisjonelle statistiske teknikker rapportert her tyder også på at deres funn kan være rimelig robuste. Dette betyr imidlertid ikke at alle tidligere innvendinger mot programmet faller. Dels trengs fortsatt videre diskusjon av hvilke krefter som egentlig kan konstituere sosiale klasser i det postmoderne samfunn, og i hvilken grad fingradert yrkesklasse reelt er dekkende for de mekaniser man har ønsket å fange ved konvensjonelle begrepsfestinger. Likevel synes det avgjørende for utviklingen av et mer relevant klassebegrep at det gjennomføres empiriske vurderinger av alternative avgrensninger, gjerne i forlengelsen av den standard som nå er etablert. I dette ligger blant annet en videreføring av en teoretisk fun-

dert og samtidig empirisk håndterbar standardisering av grensene for detaljerte yrkesklassekategorier. Kort sagt, slike yrkesbaserte operasjonaliseringer må bringes utover rene skjønnsmessige vurderinger, til identifiserbare, gjenkjennelige og meningsfulle grupperinger. Viktig spørsmål vil her være hva som er naturlige grenser for produksjonsstedets, yrkets og arbeidets strukturerende kraft, og hvilke mekanismer knyttet til yrket som kan forstås som spesifikt relatert til klasse. Det trengs avklaring av hvilke og hvor mange disaggregerte kategorier som er teoretisk fornuftige og empirisk identifiserbare; femti, hundre, to hundre eller fem hundre? I slike utprøvinger vil det være avgjørende å ha analysemodeller og et statistisk apparat som gjør det mulig å sammenholde forklaringskraften til konvensjonelle tilnærminger med disaggregerte varianter.

Moral

Det finnes lærdommer i eksemplene fra forskningsfronten. Den viktigste for norsk sosiologi er denne: Av ingenting kommer ingenting. Skal det nasjonale fagmiljøet på ny komme i inngrep med utviklingen av klasseanalysen må man gå inn i debatten og analysene i internasjonal sosiologi. Bare slik kan relevansen av fagets bidrag heves. Dette er neppe en oppgave bare for den enkelte forsker. Her trengs et kollektivt løft. Det ville være en styrke om innsatsen kunne samles under et felles program, gjerne i et samarbeid mellom fagmiljøene og Forskningsrådet, slik det nylig også er tatt initiativ til. Kanskje kunne klasseanalysen, som for et par tiår siden egget til splid og kjeft, nå i stedet bli kilde til felles innsats og styrket faglig identitet.

Noter

1. Forfatteren takker tidsskriftets to anonyme referees for nyttige kommentarer. Artikkelen er skrevet som ledd i prosjektet "Egalitære verdier under press", finansiert av Norges forskningsråd.
2. På åttitallet var klasseanalysen i sentrum for sosiologenes engasjement, og et faginnlegg som stilte tvil ved begrepets sentrale plass, kunne skape heftig diskusjon. For oversikt over den tids klassedebatt og en smakebit på tonen i utvekslingene: se Colbjørnsen (1991) og Elstad (1982).
3. Interessen for klassebegrepet i den mer allmenne samfunnsanalyse og debatt synes ellers tiltakende, blant annet illustrert ved flere artikler i seriøse nasjonale og internasjonale avi-

ser, slik som New York Times mai/juni 2005.
4. Forfatteren takker Kari Skrede, Nils Petter Gleditsch, Trond Petersen, Anne Mette Sørensen og Ådne Cappelen for innspill i sakens anledning
5. Se også Wright (2000), og Rueschemeyer og Mahoney (2000).
6. Vi skal ikke her gå videre inn på det problematiske skillet mellom yrker og arbeidssteder.
7. Forfatteren takker Håkon Leiulfsrud for tilgang til arbeidene fra ekspertgruppen for operasjonalisering og standardisering av sosial klasse i The European Social Survey (ESS).
8. Med en så detaljert uavhengig variabel, representert ved et stort sett dummy-variabler, virker risikoen for såkalt 'over fitting' umiddelbart betydelig. Tilnærmingen er likevel valgt for å sikre et maksimalt øvre tak for anslåtte sammenhenger. Forholdstallet mellom antall dummy-variabler og utvalgsstørrelse er for øvrig her neppe mer problematisk enn i mange norske survey-analyser ellers, eksempelvis der Bosted/Fylke eller Partitilhørighet er slik representert. Man må ha i minnet at ESS-surveyen har utvalgsstørrelse som er over 30 ganger så stor som typiske nasjonale surveys. Som nevnt i hovedteksten antyder helt foreløpige spadestikk at skjønnsmessige inndelinger i tråd med detaljeringsgraden valgt av Grusky/Weeden, at forklaringskraften reduseres noe, men neppe vesentlig i forhold til hovedkonklusjonene. Endelig vurdering må imidlertid avvente ferdigstillelse av omforente yrkesklassekategorier.

Litteratur

Birkelund, G.E. (2002) A Class Analysis for the future? Comment on Grusky and Weeden: 'Decomposition Without Death: A Research Agenda for a New Class Analysis'. *Acta Sociologica* 45, 3: 217–220

Colbjørnsen, T. (1991) Klassekamp i blekkhuset. I: Terje Rød Larsen (red.) *Kompetanse og kontrovers.* Oslo: Fafo

Esltad, J.I. (1982) Et gjennombrudd for empirisk samfunnsforskning? *Materialisten* 4, 75-91

Goldthorpe, J.H. (2000) Rent, Class conflict, and Class Structure: A Commentary on Sørensen. *American Journal of Sociology* 105, 6: 1572–82

Goldthorpe, J.H. (2002) Occupational Sociology, Yes: Class Analysis, No: A Comment on Grusky and Weeden's Research Agenda. *Acta Sociologica* 45, 3: 211-17

Grusky, D.B. & J.B. Sørensen (1998) Can Class Analysis Be Salvaged? *American Journal of Sociology* 103, 5: 1187–1234

Grusky, D.B. & K.A. Weeden (2001) Decompositions without Death: A Research Agenda for the New Class Analysis. *Acta Sociologica* 44, 3: 203 –18

Grusky, D.B. & K.A. Weeden (2002) Class Analysis and the Heavy Weight

of Convention. *Acta Sociologica* 45, 3: 229–235
Rueschemeyer, D. & J. Mahoney (2000) A Neo-Utilitarian Theory of Class? *American Journal of Sociology* 105, 6: 1583–1591
Svallfors, S. (2004) *Klassamhällets kollektiva medvetande.* Umeå: Borea
Sørensen, A.B. (2000) Toward a Sounder Basis for Class Analysis. *American Journal of Sociology* 105, 6:1523–58
Terborn, G. (2002) Class Perspectives: Shrink or Widen? *Acta Sociologica* 45, 3: 221–225
Weeden, K.A. & D.Grusky (2005) The Case for a New Class Map. *American Journal of Sociology* 111, 1: 141–212.
Wright, E.O. (2000) Class, Exploitation, and Economic Rents: Reflections on Sørensen's 'Sounder Basis'. *American Journal of Sociology* 105, 6:1559–1571

Sammendrag

For en generasjon siden sto klasseanalysen sterkt. Tilnærmingen ga felles forståelsesramme innad i faget og en plattform for formidling og dialog utad. Nå brukes begrepet sjeldnere, og få analyser har klasse som viktig forklaringsvariabel. For sosiologien synes det problematisk i en verden med økende forskjeller og systematisk reproduksjon av ulikhet at faget tilsynelatende ikke har et apparat som kan gripe viktige mekanismer og prosesser. I denne artikkelen drøftes tre alternative svar på situasjonen ved den internasjonale forskningsfront: Klasse som før (nesten), klasse som rente, og klasse som yrke. Gjenomgangen illustreres ved arbeidene til Stefan Svallfors, Aage B. Sørensen og David Grusky/Kim Weeden. Presentasjonen følges opp med en første, foreløpig og åpen empirisk vurdering, der tradisjonelle (nominelle og graderte) operasjonaliseringer sammenlignes med en tilnærmet yrkes-klasse variant. Resultatene tyder på at Grusky/Weedens resultater er robuste. Videre etterprøving gjenstår imidlertid, blant annet med alternative begrunnete operasjonaliseringer av yrkesklasse. Avslutningsvis drøftes et mulig kollektivt faglig løft for å få klasseanalysen på beina igjen, også i norsk sosiologi.